INTERNETO PASLAUGŲ TEIKĖJŲ ATSAKOMYBĖ UŽ VIRTUALIOJE ERDVĖJE SKELBIAMĄ INFORMACIJĄ[1]

Artur Drapeko
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
pirmo kurso studentas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 85

1946 metais Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) fermeris ponas Tomas Li Kausbis (angl. *Thomas Lee Causby*) kreipėsi į teismą prašydamas išnagrinėti, ar kariniai lėktuvai turi teisę skristi virš jo valdų be ieškovo sutikimo [5]. Ponas Kausbis grindė savo ieškinį tuomet galiojusiu principu „*Cuius est solum, eius est usque ad coelum et ad inferor*“ (lot. „Tas, kam priklauso žemė, valdo ją į viršų iki padangių ir žemyn iki pragaro“). Šis principas, įtvirtintas britų teisininko sero Viljamo Blakstouno (angl. Sir *William Blackstone*), draudė bet kam pažeisti nuosavybės ribas danguje, žemėje ir po žeme. Ieškovas teigė, kad, skrisdami virš jo valdų, lėktuvai pažeidžia jo nuosavybės ribas ir rodo valstybės nepagarbą privačiai nuosavybei. Taip pat jis reikalavo, kad valstybė atlygintų skrendančių lėktuvų padarytą žalą, nes fermerio viščiukai, sekdami skrendančius lėktuvus, mirtinai susižalodavo atsitrenkę į vištidės sienas. Ši byla pasiekė JAV Aukščiausiąjį Teismą (angl. *The Supreme Court of the United States of America*).

Teismui teko iš esmės įsigilinti į nekilnojamojo turto instituto sąvoką, istorines jos formavimosi aplinkybes ir įvertinti jų atitiktį naujai atsiradusioms aplinkybėms. JAV Aukščiausiasis Teismas atmetė ieškovo reikalavimus, savo sprendimą pagrįsdamas tuo, kad šiuolaikiniame pasaulyje šiam senam principui nebeliko vietos. Jeigu teismai taikytų šį principą, kiekvieną lėktuvo skrydį lydėtų daugybė ieškinių ir tai stabdytų aviacijos raidą.

Aptartos istorijos reikšmė yra ta, kad teismas, remdamasis protingumo principu (angl. *Common sense*), pakeitė iki tol galiojusį požiūrį į vieną iš fundamentalių demokratinės visuomenės vertybių – asmens privatų turtą, konkrečiau asmens nekilnojamąją nuosavybę.

Šiame darbe atkreiptinas skaitytojų dėmesys į ne mažiau reikšmingą pokytį, prasidėjusį XX amžiuje ir tebetrunkantį XXI amžiuje, keičiantį žodžio laisvės, kaip vienos iš žmogaus teisių, supratimą. Analizės objektu pasirinkus žmogaus teises internete, detaliau išskirtinas studijos dalykas – interneto paslaugų teikėjų atsakomybė už viešai skelbiamą informaciją

[1] Šis darbas pelnė pirmąją vietą nacionaliniame esė konkurse „Ciceronas 2011“.

naudojant jų išteklius. Pasitelkus empirinį, analitinį ir lyginamąjį metodus, aptariami atvejai nagrinėti įvairiuose pasaulio teismuose ir apibūdinama bendroji pasaulio teismų praktikos tendencija, susijusi su atsakomybe už piktnaudžiavimą šia teise. Šiandien dauguma žmonių Vakarų kultūros šalyse neįsivaizduoja savo gyvenimo be interneto. Jis tapo nepakeičiamu informacijos šaltiniu, vienu iš bendravimo būdų, todėl jau mažai kas susimąsto apie interneto unikalumą.

Interneto technologijos išskirtinumui suprasti pirmiausia reikėtų apibūdinti interneto sąvoką ir jo atsiradimo istorines aplinkybes. Mindaugo Civilkos ir autorių kolektyvo vadovėlyje „Informacinių technologijų teisė“ [3] teigiama, kad internetas, tai yra „kompiuterinių ir telekomunikacinių įrenginių kolektyvinė sankaupa, <…>, įgalinanti perduoti ir priimti visokios prigimties ir rūšies informaciją“. Istoriškai internetas atsirado kaip „šalutinis“ karinės pramonės produktas. XX amžiaus šeštajame dešimtmetyje JAV kariuomenei reikėjo sukurti tinklą, kuris leistų nepriklausomai keistis reikiama informacija. Vėliau šios technologijos buvo pritaikytos kuriant sistemas, kurių dėka universitetai galėtų keistis moksline medžiaga. Devintajame dešimtmetyje šios technologijos pradėjo plisti ir tapo prieinamos namų vartotojams. Kompiuteriai, prijungti prie tinklo, sukuria virtualią erdvę, kuri turi kelis išskirtinius bruožus. Pirmas bruožas yra tas, kad ši erdvė, sukurta prisijungusių prie jos kompiuterių, nėra ribojama pasaulio valstybių sienų. Antrasis – jos beveik neįmanoma kontroliuoti, trečiasis – dauguma taisyklių nėra sukuriamos valstybių, o atsiranda susiklosčius tam tikriems elgesio papročiams.

Kadangi virtualioje erdvėje nėra jokių valstybių sienų, kyla sunkumų nustatant, kurios valstybės teisę reikėtų taikyti tiriant nusikalstamą veiką. Virtualioje erdvėje žala gali būti padaryta nukentėjusiam esančiam vienoje valstybėje, tačiau toje valstybėje, iš kur faktiškai buvo padarytas nusikaltimas, tokia veikla gali būti nebaudžiama. Pavyzdžiui, 2000 metais per 9 dienas buvo užregistruota daugiau kaip 50 milijonų kompiuterių, pažeistų viruso „ILOVEYOU“. Šis virusas buvo sukurtas Filipinuose ir, sugavus šio viruso autorių, Filipinų prokuratūrai teko paleisti jį: tuo metu šalyje nebuvo galiojančių normų, draudžiančių tokią veiklą [2].

Antrasis aptartas virtualios erdvės ypatumas yra prieštaringas. Iš pirmo žvilgsnio nekontroliuojamame internete slypi daug pavojų: galimybė skleisti amoralią, rasinę ar kitokiu pagrindu neapykantą skatinančią informaciją, autoriaus teisių į kūrybą pažeidimas ir vagystės, sukčiavimai ir kita. Tačiau tik tokia neribota erdvė gali duoti galimybę visiems būti išgirstiems. Neįtikėtina, tačiau 1991 metais okeanografas iš Sietlo (JAV) ant Ramiojo vandenyno kranto, esančio Kanados teritorijoje, rado butelį su kinų hieroglifais[3]. Viename iš šešių butelyje rastų užrašų buvo pasakojama apie Kinijos Liaudies Respublikos disidentą – Vei Jinshengą (angl. *Wei Jinsheng*). Lapelyje buvo parašytas kreipimasis išlaisvinti šį Kinijos demokratinio judėjimo aktyvistą, kuris vienas iš pirmųjų drįso kritikuoti vieną iš Kinijos komunistų partijos generali-

[2] http://www.nytimes.com/2000/08/22/business/technology-philippines-to-drop-charges-on-e-mail-virus.html

[3] http://www.huliq.com/10282/message-bottle-japan-found-oregon-beach

nių sekretorių Deną Siaopingą (angl. *Deng Xiaoping*). Šis dokumentas buvo parašytas 1980 metais. Teko laukti apie vienuolika metų, kol informacija, kuri galėjo likti taip ir neatrasta, pamiršta prie Kanados krantų, taptų žinoma visuomenei. Po išlaisvinimo 1993 metais Vei Jinshengas tęsė savo veiklą Kinijoje, už kurią 1996 metais buvo pagerbtas Sacharovo premija. 1997 metais jam teko išvykti į JAV. Šiais laikais internetas leidžia iš Birmos vienuolių blogų sužinoti apie represijas šalyje, 2008 metais Zimbabvės rinkėjai patys fiksavo pažeidimus, masiškai vykstančius rinkimų metu, ir neleido valdančiajam premjerui laimėti rinkimų [9]. Šie pavyzdžiai parodo virtualios erdvės galią, kurią galima išnaudoti siekiant kilnių tikslų. Vienintelis būdas totalitariems režimams susidoroti su šia grėsme – visiškai atsisakyti interneto, kaip teko padaryti Šiaurės Korėjai.

Trečiasis interneto bruožas yra tas, kad čia beveik neįmanoma primesti norimų elgesio taisyklių. Dauguma taisyklių atsiranda tam tikrų elgesio papročių, kurie susiklosto dėl praktinio vartotojų patogumo, dėka. Juos kuria visa interneto bendruomenė savo faktiniu elgesiu pripažindama jų legitimumą. Šie papročiai vėliau įtvirtinami oficialiuose dokumentuose arba surašomi neoficialiai (pavyzdžiui, *Netiquette* – interneto etiketas, paskelbtas korporacijos IBM)[4].

Internetas tampa vis populiaresnis, didėjant jo populiarumui daugėja nusikaltimų, padaromų virtualioje erdvėje, didesnė jų įvairovė. Vieni iš populiariausių nusikaltimų, susiję su virusų platinimu, piratavimu, asmens teisės į privatumą pažeidimais, žalingos ir žmogaus orumą žeminančios informacijos skelbimu. Informacijos atsiradimo internete santykiuose dalyvauja trys šalys: 1) vartotojai; 2) interneto paslaugų teikėjai (angl. *Internet Service Providers* arba *ISP*; 3) valstybė. Teisei yra sunku reguliuoti dinamiškus ir įvairius santykius, atsirandančius virtualioje erdvėje, nes, pasak „Informacinių technologijų teisės“ vadovėlio autorių, ji yra pritaikyta „tradicinei popierinei epochai“. Norint reguliuoti šiuos santykius reikia nustatyti, ar tam tikras reguliavimas yra techniškai įmanomas ir ar nesukels neigiamų padarinių. Vargu ar būtų įmanoma efektyviai kontroliuoti kiekvieno interneto vartotojo elgesį, todėl teoriškai reikėtų nustatyti tam tikras normas interneto paslaugų teikėjams. Būtent interneto paslaugų teikėjų vaidmuo ir atsakomybė už vartotojų skelbiamą informaciją tapo svarbiu klausimu per pastaruosius dešimtmečius. Nagrinėdami konkrečius žmogaus teisių pažeidimų internete atvejus, teismai ne kartą darydavo skirtingas išvadas, dabar artėja prie daugmaž vienodos praktikos.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta žmogaus teisė turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. 1997 m. vasario 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – KT) nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo“ išaiškino minėtą Konstitucijos normą. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad KT patvirtino: „Laisvas ir visuotinis keitimasis informacija, nevaržomas jos skleidimas yra ypač svarbus demokratinių procesų veiksnys, užtikrinantis ne tik individualios nuomonės, subjektyvių įsitikinimų, bet ir grupinių pažiūrų, įskaitant ir politines, bei visos tautos valios formavimą. Būtent dėl to informa-

[4] http://tools.ietf.org/html/rfc1855

cijos laisvė yra pamatinis pliuralistinės demokratijos elementas“. Tačiau kitame 2002 m. spalio 23 d. nutarime „Dėl viešojo asmens privataus gyvenimo apsaugos ir žurnalisto teisės neatskleisti informacijos šaltinio“ Konstitucinis Teismas pabrėžė: „laisvė ieškoti, gauti ir skleisti informaciją nėra absoliuti“, taip pat kad „pagal Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalį laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais, tautinės, rasinės ar socialinės neapykantos, prievartos ir diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija, o pagal šio straipsnio 3 dalį laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Konstitucijoje yra įtvirtinta informacijos laisvės ir kitų konstitucinių vertybių pusiausvyra“. Toks Konstitucinio Teismo požiūris sutampa su kitų demokratinių šalių teismų požiūriu į žodžio laisvės ir kitų vertybių santykį.

Visų pirma kyla klausimas : kas gi turėtų atsakyti už netinkamos informacijos viešą paskelbimą virtualioje erdvėje? Lyginant internetą ir kitas visuomenės informavimo priemones, galima nustatyti, kad atsakingi turėtų būti interneto paslaugų teikėjai ir patys vartotojai. Laikraštis, televizija ar radijas, kuris paskelbė tikrovės neatitinkančią informaciją, yra atsakingas už padarytą žalą. Lyginant interneto paslaugų teikėjus su laikraščio ar televizijos redakcija pažymėtina, kad visos šios institucijos suteikia galimybę asmenims viešai paskelbti tam tikrą informaciją. Pratęsiant analogiją nustatoma, kad jei interneto paslaugų teikėjas paskelbė informaciją, kuri iš anksto prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, teikėjas turėtų būti atsakingas už skelbiamos informacijos turinį.

Vienas iš pirmųjų ieškinių, pakeitusių teismų požiūrį į interneto paslaugų teikėjus ir jų atsakomybę už netinkamos informacijos viešą paskelbimą internete, 1999 metais buvo nagrinėtas Paryžiaus apeliaciniame teisme. Ieškovė, prancūzų modelis Estelle Hallyday, kreipėsi į teismą, kai sužinojo, kad be jos leidimo internete buvo paviešintos nuotraukos, kuriose ji yra pavaizduota apsinuoginusi [6]. Ieškovės advokatai reikalavo, kad už šį įvykį būtų atsakinga interneto paslaugų teikėja kompanija AlternB ir jos vadovas Valentinas Lakambrė (pranc. *Valentin Lacambre*). Ieškovė neieškojo asmens, paskelbusio informaciją, o teigė, kad bendrovė turėtų atsakyti už informaciją, kuri yra skelbiama naudojant jos serverį. Pirmosios instancijos teismai tenkino ieškovės reikalavimus ir priteisė iš Valentino Lakambrės per 67 tūkstančius JAV dolerių. Atsakovas ginčijo tokį teismo sprendimą. Pasak Valentino Lakambrės, jis negali būti atsakingas už daugiau nei 47 tūkstančius tinklalapių, kurie buvo skelbiami naudojantis šios bendrovės paslaugomis. Ši byla sulaukė didelio dėmesio iš kitų interneto paslaugų teikėjų, kurie grasino perkelti savo verslą iš Prancūzijos į kitas šalis, nes bendrovėms būtų fiziškai neįmanoma kontroliuoti milžinišką informacijos kiekį, kuris yra skelbiamas privačių asmenų, naudojant jų paslaugas, ir už jį atsakyti. Susidomėjo šiuo teismo procesu ir Europos Parlamentas, jis pabrėžė, kad tokia Prancūzijos teismų praktika ir nuosprendis yra neproporcingas ir sukeltų daug neigiamų padarinių infor-

macinių technologijų verslui. Šalys ginčą galutinai išsprendė ne teismo tvarka ir AlternB sumokėjo 7000 JAV dolerių ponios Estelle Hallyday nurodytam labdaros fondui [2].

Šis procesas įrodė, kad, norint reguliuoti tam tikrus santykius, kurie atsiranda virtualioje erdvėje, reikia atsižvelgti, ar yra techninės galimybės įgyvendinti tokį reguliavimą ir ar pats reguliavimas nesukels neigiamų padarinių teisinių santykių dalyviams. Taip pat reikia pabrėžti, kad interneto paslaugų teikėjai negali būti prilyginami kitų visuomenės informavimo priemonių atstovams ir jų atsakomybė yra skirtinga. Interneto paslaugų teikėjai yra tarpininkai tarp interneto vartotojų, o ne siunčiamos informacijos cenzoriai ir vertintojai. Jų pareiga yra pašalinti bet kokią pastebėtą įstatymams prieštaraujančią informaciją, tačiau dėl siunčiamos informacijos kiekio negalima reikalauti, kad jie kontroliuotų visą informacijos srautą.

Interneto paslaugų teikėjai dažniausiai yra linkę bendradarbiauti su teisėsaugos organais ir nedelsdami pašalina kenksmingą ar pavojingą informaciją iš savo serverių. Taip yra sukuriamas ypatingas valstybės institucijų ir privačių įmonių bendros veiklos modelis, kuris padeda efektyviai kovoti su žalingos informacijos skleidimu internete.

Internet Watch Foundation (www.iwf.org.uk.), Didžiojoje Britanijoje veikianti organizacija, yra atsakinga už informacijos, skelbiamos internete, stebėjimą. Jos įkūrimas yra siejamas su Londono policijos ir interneto paslaugų teikėjų asociacijos bendradarbiavimo pradžia 1996 metais[5]. Londono policija išreiškė susirūpinimą, kad Didžiojoje Britanijoje esančiuose tinklalapiuose yra skelbiami šaltiniai, kuriuose yra viešinama vaikų pornografija. Diskusijos tarp Prekybos ir Pramonės departamento, Vyriausybės, Londono policijos ir interneto paslaugų teikėjų atstovų padėjo sukurti veiksmų programą, skirtą kovai su šia problema. Atskiri Vyriausybės ar interneto paslaugų teikėjų veiksmai nebūtų buvę tokie veiksmingi. Vyriausybė negalėtų įsiterpti į privačių bendrovių dalykinius reikalus, o pačios bendrovės, apribodamos galimybę pamatyti žalingą informaciją, negalėtų privačių asmenų priversti už savo neteisėtus veiksmus atsakyti pagal galiojančius įstatymus. Tokia praktika tampa vis populiaresnė, ir nuo 2005 metų Lietuvoje taip pat veikia programa „Saugesnis internetas“, kurioje sėkmingai dalyvauja privatus verslas ir valstybinių įmonių ir organizacijų atstovai[6].

Šio darbo pradžioje minėtas JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimas dėl teisės į privačią nuosavybę. Tuomet atsiradus naujoms technologijoms, lėktuvams, teismui teko pakeisti galiojusią praktiką ir kitaip įvertinti savininko teisę į jam priklausantį turtą. Taip pat ir mūsų laikais, atsiradus internetui ir jam sparčiai besivystant, teismams teko pakeisti požiūrį į bendrovių, teikiančių galimybę viešai skelbti informaciją, atsakomybę. Žodžio laisvė, kaip viena iš svarbiausių demokratinių šalių vertybių, nėra absoliuti ir savo vertę įgyja tik kartu su kitomis žmogaus teisėmis: teise į garbę ir orumą, privatų gyvenimą, saugią aplinką be diskriminacijos, šmeižto, prievartos ir dezinformacijos.

[5] http://www.iwf.org.uk/about-iwf/iwf-history

[6] http://www.draugiskasinternetas.lt/lt/main/program

Virtuali erdvė teikia žmonėms neribotas galimybes reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją. Šio proceso neįmanoma visiškai kontroliuoti dėl interneto specifinių bruožų: negalima apriboti interneto šalies sienomis, informacijos srautų kontrolės neefektyvumo ir nuosavų interneto „gyvavimo“ taisyklių formavimosi. Norėdama apginti žmogaus teises virtualioje erdvėje dėl minėtų interneto savybių, valstybė negali elgtis taip pat, kaip elgiamasi su kitomis visuomenės informavimo priemonėmis. Beprasmiška bausti interneto paslaugų teikėjus, kurių dėka žalinga informacija pasirodo viešoje erdvėje. Neįmanoma patikrinti kiekvieno tinklalapio. Tokie veiksmai nesustabdytų pažeidimų. Efektyviausias būdas, norint apsaugoti visuomenę nuo psichiką traumuojančios ir neigiamos informacijos, yra bendradarbiauti su interneto paslaugų teikėjais. Tokie procesai jau vyksta šalių viduje ir tarptautinių sutarčių mastu, tačiau galima numatyti, kad ateityje bendradarbiavimo lygis ir kova su žmogaus teisių pažeidimais išaugs iki bendro pasaulinio lygio. Pasak buvusio Didžiosios Britanijos Ministro pirmininko Gordono Brauno, „[interneto suteikiamos galimybės] pažymi unikalų amžių žmonijos istorijoje. Ir tai yra pradžia to, ką aš galėčiau pavadinti iš tikrųjų globalia visuomene“ [9].

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=274999>.
2. BICK, Jonathan. *101 things you need to know about Internet Law*. New York: Three Rivers Press, 2000.
3. CIVILKA, M., *et al*. *Informacinių technologijų teisė*. Vilnius: NVO Teisės institutas, 2004.
4. REED, Chris; & ANGEL, John. *Computer Law*. New York: Oxford University Press Inc., 2007.
5. The Supreme Court of The United States of America. Decided May 27, 1946. *State* v. *Causby*. 328 U.S. 256 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://supreme.justia.com/us/328/256/case.html>.
6. Cour d'Appel de Paris, ARRET DU 10 FEVRIER 1999, 14è chambre, section À RO NI–1998116424–7ème page [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://altern.org/alternb/defense/jugement.html>.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1997 m. vasario 13 d., „Dėl alkoholio ir tabako reklamos“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1997/n7l0213a.htm>.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002 m. spalio 23 d., „Dėl viešojo asmens privataus gyvenimo apsaugos ir žurnalisto teisės neatskleisti informacijos šaltinio“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2002/n021023.htm>.
9. Didžiosios Britanijos Ministro pirmininko Gordono Brauno kalba „Wiring a Web for a global good“, pasakyta TEDGlobal konferencijoje 2009 m. liepos mėn. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.ted.com/talks/lang/eng/gordon_brown.html>.

Įteikta 2011 m. gegužės 9 d.
Priimta publikuoti 2011 m. birželio 15 d.